

Iwona Arabas, Magdalena Ciepłowska

Historia i współczesność Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej Oddział Muzeum Historycznego miasta stołecznego Warszawy

Forum Bibliotek Medycznych 6/1 (11), 374-385

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Prof. dr hab. Iwona Arabas

Mgr Magdalena Ciepłowska

Warszawa – MF

HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ MUZEUM FARMACJI IM. MGR ANTONINY LEŚNIEWSKIEJ ODDZIAŁ MUZEUM HISTORYCZNEGO M. ST. WARSZAWY

Abstract

The Antonina Leśniewska Museum of Pharmacy a branch of the Historical Museum of Warsaw was established in 1985 as a part of PZF “CEFARM” – a pharmaceutical company. Since that time it has changed its seat three times. Currently it is located at 31/33 Piwna Street in the Old Town.

Since 2002 we have been a branch of the Historical Museum of Warsaw.

The permanent exhibition is dedicated to the history of Warsaw pharmacy, and the most valuable exhibits - pharmacy dishes and utensils, as well as laboratory equipment, is presented in the pharmacy vintage furniture from the nineteenth and the beginning of the twentieth century. Among the exhibits there are also packages for medicines and pharmaceutical advertisements.

A special exhibition is devoted to the traditional Japanese pharmacy – Medicine – Boxes and Medicaments of Japanese Itinerant Pharmacists”

In addition to the permanent collection there are regularly presented exhibitions on important and interesting topics related to the history of pharmacy and medicine.

The museum has its own library and archive which compiles documents for Warsaw pharmacists and pharmacies.

Streszczenie

Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej istnieje od 1985 roku. W tym czasie trzykrotnie zmieniło swoją siedzibę. Obecnie mieści się przy ul. Piwnej 31/33 na warszawskim Starym Mieście. Od 2002 r. jest Oddziałem Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.

Ekspozycja stała poświęcona jest historii warszawskiego aptekarstwa, a najcenniejsze eksponaty - naczynia i utensylia apteczne, a także aparatura laboratoryjna, prezentowana jest w zabytkowych meblach

aptecznych z XIX i XX wieku. Wśród eksponatów znalazły się również opakowania na leki oraz reklamy farmaceutyczne.

Wyjątkową wystawą jest ekspozycja poświęcona tradycyjnej farmacji japońskiej – „Apteczki i leki japońskich wędrownych aptekarzy”.

Oprócz stałej ekspozycji regularnie prezentowane są wystawy czasowe poświęcone ważnej i ciekawej tematyce związanej z historią farmacji i medycyny.

Muzeum posiada własną bibliotekę oraz archiwum, w którym zebrane zostały dokumenty dotyczące warszawskich farmaceutów i aptek.

Wejście do Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej

Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej istnieje już ponad ćwierć wieku, ale przełomowym momentem naszej działalności było pozyskanie lokalu na warszawskiej Starówce. Te pozytywne zmiany związane były z przejęciem w 2002 r. opieki nad Muzeum przez Biuro Kultury Urzędu m.st. Warszawy. Było to możliwe dzięki decyzji prof. Janusza Durko, który jako dyrektor Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, zgodził się na włączenie naszej placówki do jego struktury. Okazało się wówczas, że te zmiany otworzyły przed Muzeum, które było dotychczas częścią Przedsiębiorstwa Zaopatrzenia Farmaceutycznego „Cefarm” (instytucji zrzeszającej wszystkie apteki od czasu ich upaństwowienia w 1951 r.), zupełnie nowe możliwości rozwoju. Nie można jednak zapomnieć, że to wielkie zaangażowanie zawodowo czynnych farmaceutów doprowadziło do powstania Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny

Leśniewskiej. Determinacją w chronieniu pamiątek pozostałych po aptekarzach i aptekach, przede wszystkim przedwojennej Warszawy, wykazał się Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego z jego przewodniczącym dr. Kazimierzem

Magia apteki

Podręcznik medycyny Kampo

Wnętrze Muzeum Farmacji

Radeckim. Towarzystwo naukowe musiało jednak znaleźć partnera, który podjąłby się utrzymania powstałej placówki. Rozumiejąc potrzeby środowiska, roli tej podjęło się Przedsiębiorstwo Zaopatrzenia Farmaceutycznego „Cefarm” za dyrekcji mgra Zygmunta Olińskiego. Muzeum zostało otwarte w styczniu 1985 r. przy ul. Marszałkowskiej 72. Lokal zaadaptowany na Muzeum składał się z trzech pokoi usytuowanych na pierwszym piętrze kamienicy, był ogrzewany piecami węglowymi, a do wejścia prowadziły „kuchenne” drewniane schody. Miejsce zdeterminowało nadanie Muzeum imienia mgr Antoniny Leśniewskiej. To właśnie pod tym adresem od 1933 r. aptekę prowadziła mgr Antonina Leśniewska, poprzednio właścicielka pierwszej na świecie żeńskiej apteki w Sankt Petersburgu.

Pierwszym kustoszem Muzeum Farmacji został dr Teodor Kikta, a po nim w 1994 r., funkcję tę przejęła mgr farm. Grażyna Sokólska-Miłosińska. Po dwóch latach jej działalności okazało się, że kamienica przy ulicy Marszałkowskiej została sprzedana, a Muzeum musi znaleźć nową siedzibę. Przeniesiono je wówczas do głównej siedziby PZF „CEFARM”, przy ul. Skierniewickiej 16/20 na warszawskiej Woli. Nowy lokal, chociaż usytuowany z dala od centrum miasta, nadawał się znacznie lepiej do celów wystawienniczych. W dwóch przestronnych salach udało się doskonale odtworzyć wnętrze przedwojennej apteki, a mniejsze pomieszczenia wykorzystano do prezento-

wania niewielkich wystaw tematycznych. W 1996 r. kierownictwo Muzeum objęła dr Iwona Arabas.

W 2002 PZF „CEFARM” został sprywatyzowany, a Muzeum musiało walczyć o przetrwanie. Żadna z instytucji farmaceutycznych nie zdecydowała się na przejęcie obowiązku prowadzenia Muzeum. Pomocną dłoń podały wówczas władze Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. Dużą rolę odegrała również Wolska Rada Kultury z kierującym nią wówczas Bogdanem Augustyniakiem, dyrektorem Teatru na Woli im. Tadeusza Łomnickiego. Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej uniknęło likwidacji i stało się, po kilku miesiącach zamknięcia, Oddziałem Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.

W 2006 r. miała miejsce kolejna przeprowadzka. Obecna siedziba Muzeum znajduje się przy ul. Piwnej 31/33. Chociaż powierzchnia Muzeum zmniejszyła się, to jednak dzięki doskonałej lokalizacji i zabytkowym wnętrzom ekspozycja nabrała wyjątkowego charakteru. Usytuowanie na warszawskiej Starówce przyczyniło się do ogromnego zwiększenia liczby zwiedzających, a popularność Muzeum zyskało nie tylko wśród mieszkańców stolicy.

Patronka

Patronką Muzeum jest mgr Antonina Leśniewska. Urodziła się w 1866 r. w Warszawie. Marzyła o pracy u boku ojca lekarza w roli wykształconej farmaceutki. Jej ambicjom nie przeszkadzało już unowocześnione prawo, które dopuszczało możliwość zdobywania przez kobiety wyższego wykształcenia, ale obyczajowość. Jej determinacja utorowała drogę kolejnym adeptkom farmacji w carskiej Rosji. Po dwuletnim kursie na Akademii Wojenno-Medycznej w St. Petersburgu uzyskała w 1897 r. dyplom prowizora, a w lutym 1900 r. tytuł magistra farmacji. Została tym samym pierwszą kobietą w Rosji, która uzyskała ten tytuł. W tym czasie otworzyła w St. Petersburgu „Pierwszą Żeńską Aptekę” oraz szkołę farmaceutyczną dla kobiet. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zdecydowała się powrócić do Warszawy, gdzie kontynuowała rozpoczętą w czasie I wojny światowej działalność społeczną. Pomagała przede wszystkim repatriantom pracując m.in. w Towarzystwie „Doraźna Pomocy Kobiety Polskiej”. Zorganizowała schronisko dla repatriantów w Ciechocinku i dla dzieci „Nasza Chata” w Starej Miłosnej, stworzyła społeczną placówkę „Dzielmy się” przy ul. Mochneckiego, która z inicjatywy Aleksandry Piłsudskiej stała się sekcją towarzystwa „Opieka”. Za swoją działalność charytatywną została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Polonia Restituta.

Do pracy w zawodzie wróciła dopiero w 1933 r. uzyskując koncesję na otwarcie apteki w Warszawie. Zmarła w 1937 r. i została pochowana w grobie rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Mgr Antonina Leśniewska była kobietą niezwykłą. Swoją działalnością przyczyniła się do otwarcia nowej drogi zawodowej dla kobiet, pokazała jak ważna jest determinacja w dążeniu do realizacji marzeń, a przede wszystkim w zdobywaniu wiedzy, która daje w życiu niezależność.

Ekspozycja stała

Pierwszą stałą ekspozycją było odtworzone przez dr Teodora Kikę wewnątrz apteki z okresu 20-lecia międzywojennego. Po przeniesieniu Muzeum na ul. Skierniewicką, wystawę rozszerzono. Dwa największe pomieszczenia przeznaczono na odtworzenie izby ekspedycyjnej oraz recepturowej. Wykorzystano oryginalne meble apteczne zaprojektowane przez właściciela apteki w Wołominie, prowizora Marcina Olechowskiego. Do wykonania mebli użyto twardego drewna orzecha kaukaskiego, a niektóre elementy wykonano z drewna gruszy. Wykonawcą mebli był stolarz Ignatowicz. W Muzeum odtworzono również apteczną zielarnię, ważną część dawnych aptek, która była wypełniona pachnącymi suszonymi ziołami i utensylami służącymi do przygotowywania roślinnych preparatów leczniczych.

Największą część eksponatów stanowiła bardzo różnorodna kolekcja szkła aptecznego, w tym naczyń wykonanych ze szkła brunatnego (barwionego siarczkiem żelazowym), intensywnie zielonego (barwionego tlenkiem żelazowym), jasno zielonego (barwionego dwuchromianem potasowym), rubinowego (barwionego siarczkiem kadmu w obecności soli selenowych) oraz kobaltowego (barwionego tlenkiem kobaltu). Wśród najstarszych były osiemnastowieczne naczynia w formie pucharków wykonane ze szkła mlecznego. Większość naczyń pochodzi z warszawskich aptek. Cechuje je duża różnorodność zarówno pod względem kształtu, jak i ornamentacji, ze szczególnym uwzględnieniem szyldzików informujących o preparatach przechowywanych w tych naczyniach.

Kasa oraz zestaw moździerzy aptecznych

Oprócz szkła aptecznego można było zobaczyć również wiele przyrządów wykorzystywanych w dawnych aptekach, przede wszystkim utensyia służące do produkcji leków, takich jak tabletkarki, wagi, moździerz, ściskacze do korków, gilotyny do ziół oraz ceramiczne i drewniane pojemniki na leki.

Po przeniesieniu zbiorów na Starówkę dużą rolę przy organizowaniu nowej ekspozycji odegrało oryginalne wnętrze, które zdeterminowało scenariusz wystawy stałej.

Garnitur mebli z wołomińskiej apteki znalazł się w pierwszej sali – tzw. pierwszy i drugi stół apteczny. Kolejne pomieszczenie wykorzystano na wystawę utensyliów aptecznych prezentowanych w sposób typowo muzealny, czyli w gablotach tematycznych. Zupełnie niezwykłego charakteru nabrało nasze Muzeum po pozyskaniu w 2011 r. bardzo cennych mebli z apteki przy Krakowskim Przedmieściu. Są to jedne z niewielu mebli aptecznych, które przetrwały w Warszawie drugą wojnę światową. Zostały wykonane na zamówienie do apteki mieszczącej się przy pl. Aleksandra 10 (obecny plac Trzech Krzyży). Powstanie mebli datuje się na przełom XIX/XX wieku. W skład zestawu wchodzi wyposażenie izby ekspedycyjnej apteki, regały do ekspozycji leków, repozytorium, kantorek kasowy, a także gabinet kierownika z zabytkowym biurkiem oraz biblioteką. W połowie lat siedemdziesiątych XX wieku, w związku z rozbiórką kamienicy przy pl. Trzech Krzyży, po odnowieniu przez pracownię PKZ, meble zostały przeniesione do nowopowstałej apteki przy ul. Krakowskie Przedmieście 19. Jednocześnie zostały wpisane do rejestru zabytków pod numerem 2083 B. Te meble zostały

Wyposażenie dawnej apteki

Zabytkowe meble z apteki na Krakowskim Przedmieściu

docenione nawet przez twórców filmu „Pianista” – jedna scena filmu nakręcona była w aptece przy Krakowskim Przedmieściu. Ze szczegółami opisał je też Leopold Tyrmand w powieści „Zły”:

„...miała stare, wypełnione meblową politurą wnętrze. Szufladki, wieżyczki z rżniętego w bejcowanym drzewie gotyku, zmatowiały ze starości boazerie. I lustra; trochę wyszczerbione, trochę żółkłe, za szkłem gablot w łukowych, niby romańskich oprawach – wszędzie lustra. [...] Porcelanowe słoiki z czarnymi skrótami łacińskich nazw, równe emaliowane tabliczki na szufladkach budziły sympatię i zaufanie. Tu była pomoc przeciwko wichrom i grypom, przeciw dojmującemu zimnu i przejmującej dreszczem wilgoci. – Herba rutae (...) – przeczytała cichutko Marta. Znów się uśmiechnęła. – Magia apteki...”

Obecnie najcenniejsze meble z tej apteki stanowią stałą ekspozycję Muzeum Farmacji.

Apteczki i leki japońskich wędrownych aptekarzy

Kolejną ważną częścią stałej ekspozycji jest wystawa pt. „Apteczki i leki japońskich wędrownych aptekarzy” z kolekcji rodziny Kashimoto. Wystawa powstała dzięki współpracy z uniwersytetem w Kobe, w Japonii, która trwa od 1998 r. Poświęcona jest tradycyjnemu systemowi rozprawdzania leków, który funkcjonuje w Japonii niezmiennie od wieków, a związany jest ściśle z medycyną Kamפו. Zgodnie z tym syste-

Wystawa „Apteczki i leki japońskich wędrownych aptekarzy”

mem surowce lecznicze rozprowadzane są przez farmaceutów, którzy krążąc pomiędzy domostwami starają się przewidzieć, na jakiego rodzaju choroby czy urazy mogą być narażeni ich mieszkańcy. Aptekarz komponuje więc indywidualną apteczkę dla mieszkańców domu i pozostawia ją wraz ze szczegółowymi instrukcjami, jak należy je stosować. Leki pozostają jako depozyt, a opłata pobierana jest przy kolejnej wizycie tylko za wykorzystane preparaty. Wystawa prezentuje również surowce lecznicze pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, wykorzystywane w tradycyjnym japońskim lecznictwie.

Wystawy czasowe

Począwszy od 2004 r. oprócz stałych ekspozycji przynajmniej raz do roku Muzeum prezentuje wystawy czasowe. Poruszają one szeroki zakres zagadnień związanych z historią farmacji oraz medycyny. Były wśród nich wystawy opowiadające o działalności zawodowej oraz pozazawodowej farmaceutów – zarówno dawnych, jak i współczesnych: „Z dziejów polskiego aptekarstwa - mgr Antonina Leśniewska i jej pierwsza na świecie żeńska apteka” (2004), „Rośliny lecznicze w exlibrisie Krzysztofa Kmiecica” (2007), czy „Muzeum Farmacji w rysunkach et miscellanea mgr Ewy Piaseckiej-Kudłacik” (2009). Egzotycznym systemom leczniczym poświęcona była wystawa pt. „Historia tradycyjnej medycyny mongolskiej” (2004), a zagadnieniom historii terapii wystawa pt. „Historia leczenia astmy. Wystawa zapierająca dech w piersiach” (2008). Wśród otwartych dotychczas wystaw znalazła się także jedna poświęcona historii reklamy farmaceutycznej pt. „Zdrowie z afisza” (2005) oraz ekspozycja opowiadająca historię polskiej firmy, która przez wiele lat funkcjonowała na rynku afrykańskim „Polskie leki na Czarnym Lądzie. Polfa w Nigerii” (2009). Przygotowane zostały także wystawy czasowe dotyczące historii warszawskiej farmacji: „Zdrojowiska, uzdrowiska i letniska w historii Warszawy i okolic” (2004) i „Warszawski kram apteczny” (2011). Inne dotyczyły historii tradycyjnych sposobów leczenia, oczywiście

Wystawy czasowe w Muzeum Farmacji

z nawiązaniem do współczesności: „Zimna woda zdrowia doda - woda w lecznictwie, higienie i pielęgnacji” (2008), „Skarb Bałtyku. Bursztyn w lecznictwie” (2012), a także najnowsza „Warszawa mlekiem i miodem płynąca” (2013), która łączy tematykę warszawską z historią stosowania miodu i mleka jako produktów o charakterze odżywczym i leczniczym.

Biblioteka i Archiwum

Od początku istnienia Muzeum oprócz eksponatów zbierano również archiwalia dotyczące warszawskich farmaceutów, aptek i przemysłu farmaceutycznego. W chwili obecnej archiwum zawiera księgi apteczne z przełomu XIX/XX wieku, sygnatury apteczne pochodzące z wielu polskich aptek oraz archiwa ponad stu aptek warszawskich, które wznowiły działalność zaraz po II wojnie światowej. Archiwum muzealne posiada również dokumenty dotyczące działalności aptek przed drugą wojną światową, jak również w czasie jej trwania - materiały biograficzne przedwojennych farmaceutów, dyplomy, koncesje i wspomnienia dotyczące ich pracy.

W bibliotece zgromadzony jest również spory zbiór książek o tematyce medyczo – farmaceutycznej. Biblioteka zawiera blisko 3500 wydawnictw zwartych, w tym 7 starodruków oraz ponad 70 wydawnictw pochodzących z XIX wieku oraz czasopisma.

Do najciekawszych należy zbiór farmakopei polskich, rosyjskich, niemieckich, francuskich, angielskich oraz amerykańskich, a także polskie i niemieckie podręczniki farmaceutyczne.

Działalność oświatowa

Działalność edukacyjna należy również do obowiązków placówek muzealnych. Jesteśmy przygotowani do prowadzenia zajęć edukacyjnych dla różnych grup wiekowych, począwszy od przedszkolaków, na Uniwersytecie Trzeciego Wieku skończywszy. Zajęcia te cieszą się bardzo dużą popularnością. Lekcje muzealne adresowane do uczniów szkół podstawowych i średnich wpisały się już na stałe w program edukacyjny wielu warszawskich szkół. W chwili obecnej liczba zorganizowanych grup jest tak duża, że stanowi przeważającą część osób zwiedzających Muzeum. Bardzo zależy nam na środowisku farmaceutycznym i dlatego w naszej placówce organizowane są spotkania Oddziału Warszawskiego PTFarm. oraz sesje naukowe poświęcone szeroko rozumianej historii farmacji. Do najciekawszych należały spotkania z wybitnymi naukowcami prof. Normanem Daviesem i prof. Andrzejem Danyszem oraz sesja „Farmaceutyci dla Warszawy”.

Zajęcia edukacyjne w Muzeum Farmacji

Podziękowania

Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej powstało dzięki inicjatywie środowiska farmaceutycznego i jego dalszy rozwój związany jest również z wyjątkową postawą Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie, która dba o przekazywanie do Muzeum możliwych do pozyskania eksponatów. Za tą wspaniałą postawę i hojność bardzo dziękujemy naszym Darczyńcom.

Bibliografia

Alaborska Paula: Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej – Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, Almanach Muzealny, Warszawa 2009 s. 399-402

Arabas Iwona: Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej, „Dary i darczyńcy”, Warszawa, 2006 s. 591

Arabas Iwona: Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leśniewskiej Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy – historia i zbiory, „Almanach Muzealny”, Warszawa 2003 s. 317-332

Arabas Iwona: Ateczki i leki japońskich wędrownych aptekarzy z kolekcji rodziny Kashimoto, Warszawa 1998

- Arabas Iwona, Chodkowska Anita: Nieprzetartym szlakiem. *Farm. Pol.* 2000 T. 56 nr 12s. 573-583
- Arabas Iwona, Asada Shoji: Leki i metody lecznicze w japońskiej tradycji. *Far. Pol.* 1998 T. 54 nr 10 s. 461-468
- Sokólska-Miłosńska Grażyna: Varsoviensis. *Mag. Hist. Farm. Med.* 1994 R. 1 s. 5
- Sokólska-Miłosńska Grażyna: Pharmacopoea Batava. *Mag. Hist. Farm. Med.* 1994 R. 1 s. 8
- Tyrmand Leopold: „Zły”. Warszawa 1990 s. 9
- Więcek Marcin: Historia mebli aptecznych mgra Henryka Klawe – z Placu Św Aleksandra na ul. Piwną, „Pamiętnik XXI Sympozjum Historii Farmacji”. Kazimierz Dolny 2012 s. 287-300
- Wypiorczyk Ewa: Niechciane dziecko warszawskich farmaceutów. *Farm. Pol.* 2002 T. 58 nr 12 s. 563-566
- Zduńska Alina: Otwarcie Muzeum Farmacji w Warszawie. *Farm. Pol.* 1985 T. 41 nr 7 s. 417-420

Fotografie ze zbiorów Muzeum Farmacji im. mgr Antoniny Leńniewskiej Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.